

Zamierzeniem inicjatorów i współautorów pracy było przedstawienie „akcji Barbarossa” jako wojny światopoglądowej, „rasowo-ideologicznej”, przygotowanej przez Hitlera i prowadzonej z myślą o całkowitym niemal wyniszczeniu przeciwnika. Celem przyświecającym agresorowi było zdobycie i eksploatacja europejskiej części ZSRR w ramach przygotowań do utworzenia „czystego rasowo” imperium niemieckiego na Wschodzie, powstałego z przekonania o konieczności zapewnienia narodowi niemieckiemu przestrzeni życiowej. Autorzy zdecydowanie przeciwstawiają się tezie głoszącej, że wojna ta była w gruncie rzeczy wojną prewencyjną, a 22 czerwca 1941 r. Hitler jedynie uprzedził przygotowywany przez Stalina atak. W pomieszczonych w zbiorze studiach podkreśla się, iż motywów decyzji Hitlera nie można wyprowadzać jedynie z dokonanej przez niego w 1940 r. analizy położenia strategicznego i politycznego. Zwrócenie się *Führera* przeciwko ZSRR było w tym ujęciu niemal wyłącznie realizacją „programu” polityki zagranicznej III Rzeszy, opracowanego (choć później kilkakrotnie modyfikowanego w zależności od rozwoju sytuacji) jeszcze w okresie pozostawania narodowych socjalistów w opozycji.

W zbiorze zamieszczono 9 studiów. Zagadnienia związane z podjęciem przez Hitlera decyzji o napaści na ZSRR są przedmiotem artykułu Gerda R. Ueberschära. Wolfram Wette omówił propagandę niemiecką towarzyszącą wybuchowi konfliktu między Niemcami a Związkiem Radzieckim, zaś Lutz Lemhofer zajął się stanowiskiem kościołów niemieckich. Przebieg walk na froncie wschodnim do zimy 1941/1942 stał się tematem opracowania Gerda R. Ueberschära. Rolf-Dieter Müller zaprezentował „akcję Barbarossa”, jako gospodarczą wojnę rabunkową. Tekst dotyczący losu radzieckich jeńców oraz związanej z tym problematyki prawnej wyszedł spod pióra Christiana Streita. Eksterminacji ludności żydowskiej na Wschodzie poświęcił swe uwagi Andreas Hillgruber. O radzieckich celach wojennych w latach 1941 - 1945 pisze Arnold Sywottek, a Manfred Messerschmidt przedstawił „problem tradycji” wojskowej, związany z walką *Wehrmachtu* na froncie wschodnim.

Uzupełnieniem tomu jest obszerny, ponad 100-stronicowy wybór dokumentów, drukowanych w zdecydowanej większości po raz pierwszy. Publikowane archiwalia dotyczą m.in. przygotowań do wojny, początku agresji, metod prowadzenia wojny, traktowania jeńców radzieckich, działalności tzw. *Einsatzgruppen SD*, problemów ekonomicznych i strat niemieckich. Publikację zamyka omówienie literatury na temat stosunków niemiecko-radzieckich i „przedsięwzięcia Barbarossa”.

Niewątpliwie dobór współautorów tomu, którzy należą do czołówki (zachodnio-) niemieckich historyków, sprawił, że omawianą książkę można zaliczyć do najlepszych publikacji wydanych w RFN na temat wojny niemiecko-radzieckiej.

Stanisław Żerko

JERZY EISLER: *Philippe Pétain*. Ossolineum, Wrocław 1991, 264 ss., ilustracje.

Nazwisko Pétaina stało się w Polsce synonimem kolaboracji. Trudno się zresztą dziwić, że nie pamięta się u nas o roli, jaką „bohater spod Verdun” i w latach 1917-1918 naczelny wódz armii francuskiej odegrał podczas I wojny światowej.

Trzeba jednak przyznać, iż skrajnie negatywną zwykle ocenę marszałka próbowano zakwestionować także w Polsce. Po raz pierwszy uczynił to Stanisław Cat-Mackiewicz, piszący pod koniec lat pięćdziesiątych (*Zielone oczy*, Warszawa 1958) o domniemanym realizmie Pétaina, przeciwstawianym romantyzmowi jako „typowo polskiej” przypadłości. Dyskusja odżyła w latach osiemdziesiątych. Ówczesne władze, pozostające w lodowatych stosunkach z Paryżem, a ponadto reagując na głośny film *Shoah* Claude’a Lanzmanna (1985) przypomniały o zaskakująco dużych rozmiarach kolaboracji we Francji. Natychmiast pojawiły się teksty publicystów związanych z opozycją, próbujących ukazać złożoność wyboru, przed jakim Pétain stanął w 1940 r. Najgłośniejszym bodaj był esej Aleksandra Halla pt. *Dramat Marszałka*, publikowany na łamach „Tygodnika Powszechnego” (15 czerwca 1986).

Wizerunek Pétaina, wyłaniający się z pierwszej w języku polskim biografii tego wojskowego i polityka, pokrywa się z oceną dokonaną przez Halla. Jest to ocena negatywna, lecz nie totalne potępienie.

Jerzy Eisler (ostatnio historyk okresu Polski Ludowej — *vide* jego *Marzec 1968*, Warszawa 1991) był predestynowany do napisania biografii szefa Państwa Francuskiego jako autor pracy o polityczno-społecznych koncepcjach prawicy francuskiej w latach 1918–1940 (*Od monarchizmu do faszyzmu*, Warszawa 1987 oraz *Kolaboracja we Francji 1940–1944*, Warszawa 1989), książek zasługujących (zwłaszcza pierwsza) na docenienie.

Ostatnia książka Eislera jest rzeczowa i wyważona. Surowa wobec Pétaina, lecz unikająca ostrych sformułowań. Niestety, sprawia także wrażenie pracy napisanej dość pośpiesznie, niekiedy też nazbyt powierzchownej. Czytelnik miałby np. prawo oczekiwać obszerniejszego przedstawienia motywów niektórych decyzji i źródeł rozmaitych rozstrzygnięć, m.in. w odniesieniu do stosunków Pétaina z Lavallem czy Darlanem lub stanowiska marszałka wobec francuskiego faszyzmu. Na dokładniejsze omówienie zasługiwałoby również miejsce „Vichy” w hitlerowskiej Europie.

Okres 1940–1944 siłą rzeczy zajmuje w omawianej pracy najwięcej miejsca. Satysfakcjonująco został przedstawiony etap biografii marszałka związany z I wojną światową, nie można natomiast tego powiedzieć o okresie międzywojennym. Na przykład rolę Pétaina w stłumieniu powstania Rifienów w Maroku ukazał autor w skrócie zbyt wielkim. Oczywiście praca o charakterze bardziej popularnym ma za zadanie zaspokoić potrzeby odbiorcy mało zorientowanego w tematyce, niemniej pozostaje uczucie sporego niedosytu.

Z drobnych potknięć: 24 kwietnia 1914 r. Pétain ukończył 58, a nie 68 lat (s. 33). Na s. 109 pisze autor, jakoby po 25 lipca 1936 r. „granica francusko-hiszpańska została praktycznie zamknięta — choć oczywiście nie dla wszystkich”, twierdząc następnie, że ograniczenia te nie dotyczyły często rebeliantów. Jest to nieporozumienie, gdyż właśnie przez tę granicę szła duża część pomocy dla hiszpańskich republikanów. Nie wiadomo też, o którego z synów Miguela Primo de Riverę chodzi na s. 112. Wreszcie pisząc w nocy bibliograficznej o wydany w 1937 r. monumentalnym dziele *Wielka Wojna 1914–1918* (tom VII *Wielkiej historii powszechnej*, w dwóch woluminach), należałoby wymienić nazwisko autora, Jana Dąbrowskiego. Uległ też J. Eisler zwyczajowi posługiwania się niepoprawnym zwrotem „tym niemniej”.

Stanisław Zerko